

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ ЮНАКІВ ІЗ РІЗНИМИ ТИПАМИ СУБ'ЄКТИВНОГО КОНТРОЛЮ

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTIC OF THE PERSONALITY OF ADOLESCENTS WITH DIFFERENT TYPES OF SUBJECTIVE CONTROL

Стаття присвячена проблемі психологічних особливостей особистості юнаків з різним рівнем інтернальності. Суб'єктивний контроль визначає усвідомлення ступеню власної відповідальності за результат діяльності. Можливість тримати під контролем свій життєвий шлях та обставини життя зумовлена високим почуттям відповідальності та надає людині впевненості в особистісному розвитку та становленні, що є особливо актуальним в юнацькому віці, для якого є характерним особистісне та професійне самовизначення.

Метою дослідження є визначення індивідуально-психологічних особливостей юнаків з різним рівнем інтернальності. В емпіричному дослідженні використано психодіагностичні методики «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера та «16-факторний особистісний опитувальник» Р.Б. Кеттла. Статистичний аналіз даних було проведено за допомогою непараметричних методів – критерію U Манна-Уїтні та рангової кореляції Спірмена. До участі в дослідженні залучено 100 студентів Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського середнього віку 19,5 років. Статистичний аналіз результатів дозволяє стверджувати про наявність достовірного зв'язку між рівнем інтернальності та такими властивостями особистості юнаків, як товарищівність, емоційна стабільність, експресивність, життєрадісність, сміливість, розвинута уява, самовпевненість, низька тривожність та екстраверсія. Юнаки з високим рівнем інтернальності відрізняються від юнаків-екстерналів екстраверсією, відкритістю, адаптивністю, емоційною зрілістю, емоційністю, соціальною контактністю та впевненістю, багатством уяви, відсутністю тривоги, задоволеністю життям та схильністю до встановлення соціальних контактів. Такі індивідуально-психологічні особливості особистості, як екстраверсія, емоційна зрілість, соціальна орієнтація, впевненість в собі, низький рівень тривожності, виступають основою зрілого та відповідального відношення до подій життя, що відображається в усвідомленні власної відповідальності за результат своєї діяльності та життєві обставини і виражається в інтернальному локусі контролю особистості.

Ключові слова: властивості особистості, локус контролю, інтернальність, екстернальність, емоційна зрілість, екстраверсія.

The article is devoted to the problem of psychological personality traits of adolescents with different levels of internality. Subjective control determines the awareness of the degree of responsibility for the result of activity. The ability to control of your life and life circumstances is conditioned by a high sense of responsibility and provides an individual with confidence in personal development and formation, which is especially relevant in adolescence characterized by personal and professional self-determination. The aim of the research is to determine the individual psychological characteristics of adolescents with different types of control. The empirical study employed psychodiagnostic techniques "Internal-External Locus of Control Scale" by J. Rotter and "16 Personality Factors Test" by R. B. Kettel. Statistical analysis of the data was performed using nonparametric methods: Mann-Whitney U test and Spearman's rank correlation. The study involved 100 students of Ushynsky University average age 19.5 years. Statistical analysis of the results suggests a reliable relationship between the level of internality and such individual psychological characteristics of young people as sociability, emotional stability, expressiveness and cheerfulness, courage, imagination, self-confidence, low anxiety and extraversion. Adolescents with a high level of internality differ from external adolescents in extraversion, openness, adaptability, emotional maturity, emotionality, social contact and confidence, richness of imagination, life satisfaction and propensity to establish social contacts. The individual psychological features of personality as extraversion, a wide range of social contacts, emotional maturity and stability, social orientation, self-confidence, low level of anxiety, life satisfaction, adaptability are the basis of a mature and responsible attitude to life events, which is reflected in the awareness of responsibility for the results of their activity and life circumstances and expressed in internal locus of personality control.

Key words: personality traits, locus of control, internality, externality, emotional maturity, extraversion.

УДК 159.923.2

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.27.15>

Ільницька Л.А.

старший викладач кафедри теорії та методики практичної психології Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського

Стаття присвячена проблемі психологічних особливостей особистості юнаків з різним рівнем інтернальності. Суб'єктивний контроль визначає усвідомлення ступеню власної відповідальності за результат діяльності. Можливість тримати під контролем свій життєвий шлях та обставини життя зумовлена високим почуттям відповідальності та надає людині впевненості в особистісному розвитку і становленні, що є особливо актуальним в юнацькому віці, для якого є характерним особисті-

стісне та професійне самовизначення. Одним з головних чинників розвитку локусу контролю є індивідуально-психологічні характеристики особистості (О.С. Дмишко, Т.В. Кириченко), тому актуальним постає питання дослідження психічних властивостей юнаків з різним типом суб'єктивного контролю.

Дослідження проблеми локусу контролю започаткував Джуліан Роттер. Він виділив два типи суб'єктивного контролю відповідно до місця їх локалізації – внутрішній (інтернальний)

та зовнішній (екстернальний). Локус контролю – це усвідомлення суб'єктом того, якою мірою він контролює можливість отримання певного результату у відповідь на власну поведінку. Екстернальний контроль дає пояснення подій життя через зовнішні фактори, а інтернальний – через внутрішні [14]. Типи контролю виступають індивідуальною характеристикою особистості та визначають її поведінку.

Поняття внутрішнього контролю пов'язане зі ступенем усвідомлення того, що через власну поведінку можна чинити вплив на події та ситуації. Людина із внутрішнім контролем відчуває себе ініціатором подій. Вона докладає максимум зусиль для активного втручання в ситуацію, щоб здійснювати на неї вплив в рамках досягнення власної мети. Особистість з внутрішнім контролем бере на себе відповідальність за дії і поведінку і впевнена в тому, що виникнення подій у житті визначається її поведінкою. Натомість суб'єкти з зовнішнім контролем вважають, що їхні дії та обставини життя контролюються зовнішніми силами, такими як доля, випадковість, вплив інших осіб [13].

Інтернальність тлумачиться науковцями як особистісна якість, яка визначає здійснення вибору в певній ситуації та можливість особистості керувати своєю поведінкою (Д.В. Карась) і включає усвідомлення відповідальності та активну життєву позицію (А.О. Реан) [5; 9].

Локус-контроль розглядається у зв'язку з копінг-поведінкою (Г.А. Алтинова, Д.В. Ганін, О.А. Демчук, О.В. Зінченко, С.О. Яковлева). При цьому Д.В. Ганін приділив увагу взаємному зв'язку змін локусу контролю та копінг-поведінки з віком [1]. О.А. Демчук розглядає інтернальність в структурі особистості і пов'язує інтернальний суб'єктивний контроль з проявом впевненості та відповідальності в копінг-поведінці [2]. О.В. Зінченко та Г.А. Алтинова зробили акцент на дослідженні локусу контролю у зв'язку з копінг-поведінкою в обдарованих дітей. Зокрема, вони визначили, що дівчата мають більший високий рівень інтернальності поряд з юнаками [4]. С.О. Яковлева вбачає в інтернальності чинник вибору особистістю ефективних копінг-стратегій поведінки, яка визначає адаптивність та успішну соціалізацію [12].

Проблема локусу контролю представлена психологами в контексті розвитку особистості студентів як майбутніх професіоналів. Т.С. Кетлер-Митницька розглядає інтернальність як чинник саморозвитку особистості студентів, а Т.В. Кириченко – як чинник розвитку саморегуляції студентів [6; 7].

Вчені О.П. Саннікова та І.А. Страцинська досліджують локус контролю у зв'язку з проникливістю особистості і розглядають його як компонент структури саморегуляції, який

визначає здатність особистості до саморозвитку і самореалізації [10]. Т.Ю. Ульянова описує зв'язок суб'єктивного контролю зі схильністю особистості до конфліктної поведінки [11]. О.С. Дмишко дослідила психологічні чинники суб'єктивного контролю в підлітковому віці. Зокрема, вона показала особливості зв'язку локусу контролю з психічними властивостями підлітків [3]. Ельмар Коц розглядає інтернальний локус контролю як чинник успішності, зокрема в професійній сфері і бізнесі [13].

Мета дослідження – визначення індивідуально-психологічних особливостей юнаків з різним типом локусу контролю.

Завдання дослідження:

1) встановити статистичний зв'язок інтернальності з індивідуально-психологічними особливостями особистості осіб юнацького віку;

2) визначити психологічні властивості особистості юнаків, які є характерними для інтернального локусу контролю.

В емпіричному дослідженні використано психодіагностичні методики «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера в адаптації Є.Ф. Бажина, К.А. Голинкіної, О.М. Еткінда та «16-ти факторний особистісний опитувальник» Р.Б. Кеттела [8]. Статистичний аналіз даних було проведено за допомогою непараметричних методів. Це критерій U Манна-Уїтні та рангова кореляція Спірмена. Обробка результатів проводилася за допомогою комп'ютерної програми SPSS 20.0. До участі в дослідженні було залучено 100 студентів Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського середнього віку 19,5 років.

За показником інтернальності вибірку було поділено на дві підгрупи. До першої увійшли юнаки з інтернальним типом контролю (45% досліджуваних), до другої – з екстернальним типом (55% досліджуваних). Порівняння показників двох груп досліджуваних здійснювалося за допомогою критерію U Манна-Уїтні. Воно представлено в таблиці 1.

Аналіз результатів вказує на статистично достовірні відмінності між інтерналами та екстерналами за показниками товариськості (фактор «А», $U=860,0$; $p=0,008$), емоційної стабільності (фактор «С», $U=698,0$; $p<0,0001$) та розвинутої уяви (фактор «М», $U=766,0$; $p=0,001$). Юнаки з інтернальним локусом контролю мають більш високі показники за цими шкалами і відрізняються товариськістю, відкритістю, адаптивністю, добротою, емоційною зрілістю і стійкістю, стриманістю та багатістю уявою. Встановлено значимі відмінності за шкалами сміливості – фактор «Н» ($U=784,0$; $p=0,001$), самоконтролю – фактор «Q3» ($U=878,5$; $p=0,012$) та екстраверсії – фактор «F2» ($U=849,0$; $p=0,006$). Однак не встановлено

Індивідуально-психологічні особливості юнаків з різним типом локусу контролю

Параметр	Критерій U Манна-Уїтні	Рівень значи-мости	Медіана	
			Досліджувані з вираженою інтернальністю	Досліджувані з вираженою екстернальністю
Фактор «А»	860	0,008	7	6
Фактор «В»	1192	0,748	5	5
Фактор «С»	698	0,000	7	6
Фактор «Е»	1162,5	0,598	6	6
Фактор «F»	960	0,051	6	6
Фактор «G»	1116	0,394	6	6
Фактор «Н»	784	0,001	8	6
Фактор «I»	1014	0,114	6	6
Фактор «L»	1153,5	0,555	6	6
Фактор «M»	766	0,001	7	6
Фактор «N»	1203	0,808	5	6
Фактор «O»	768,5	0,001	5	6
Фактор «Q1»	1125	0,426	7	7
Фактор «Q2»	1160	0,588	5	4
Фактор «Q3»	878,5	0,012	8	6
Фактор «Q4»	1127,5	0,441	6	6
Фактор «F1»	743,5	0,001	5	6
Фактор «F2»	849	0,006	8	7
Фактор «F3»	984,5	0,075	5	6
Фактор «F4»	1179	0,682	6	6

статистично значущого зв'язку між рівнем інтернальності та рівнем самоконтролю (фактор «Q3»), що суперечить усталеним уявленням про тісний зв'язок інтернальності зі здатністю особистості до самоконтролю. Юнаки-інтернали на відміну від екстерналів мають високі показники активності, екстраверсії, сміливості в соціальному середовищі, емоційності. Для осіб з інтернальним контролем є властивим нижчий рівень тривожності за показниками фактору «O» ($U=768,5$; $p=0,001$) та фактору «F1» ($U=743,0$; $p=0,001$), аніж в осіб з екстернальним контролем. Інтерналам характерні впевненість в собі, життєрадісність, безпечність, задоволеність життям. Встановлено відсутність відмінностей в двох підгрупах досліджуваних за фактором «F» – експресивністю ($U=960$; $p=0,051$). Отже, юнаки з екстернальним локусом контролю відрізняються від юнаків з інтернальним контролем впевненістю в собі, відсутністю тривожності, екстраверсією, товариськістю, емоційною стабільністю, сміливістю, спокоєм, розвинутою уявою.

Кореляційний аналіз емпіричних даних дозволяє говорити про наявність достовірного позитивного зв'язку між рівнем інтернальності та фактором «А» – товариськістю ($r=0,325$; $p=0,001$), фактором «С» – емоційною стабільністю ($r=0,429$; $p<0,0001$), фактором «F» – експресивністю ($r=0,314$; $p=0,001$), фактором

«Н» – сміливістю ($r=0,444$; $p<0,0001$) і фактором «F2» – екстраверсією ($r=0,389$; $p<0,0001$). Фактори «А», «С», «F», «Н» та «F2» пов'язані між собою позитивним зв'язком на рівні $p<0,0001$. Товариськість, соціальна активність і сміливість, розширена сфера соціальних контактів, відкритість, вираженість емоцій, емоційна зрілість та стабільність, реалістичність перебувають між собою в тісному взаємозв'язку та характерні для осіб з інтернальним типом контролю. Активність, соціальна орієнтація, відкритість до контактів, емоційна зрілість дозволяють особистості дати об'єктивну оцінку оточуючій дійсності та відповідно до неї ефективно здійснювати регуляцію діяльності, усвідомлюючи власну відповідальність за життя і події, які в ньому відбуваються.

Інтернальність позитивно корелює з фактором «М» – розвинутою уявою ($r=0,213$; $p=0,034$). У юнаків-інтерналів присутній більш високий рівень розвитку уяви, творчого потенціалу, ідеалістичності мислення порівняно з екстерналами. Встановлено відсутність статистично значущого зв'язку між фактором «М» та іншими властивостями особистості.

Існує від'ємний кореляційний зв'язок між рівнем інтернальності та фактором «O» – тривожністю ($r=-0,315$; $p=0,01$) і фактором «F1» – високою тривожністю ($r=-0,334$; $p=0,01$). Це вказує на притаманність особам з інтерналь-

ним типом контролю впевненості в собі, життєрадісності, задоволеності життям, а також на відсутність таких характеристик, як тривожність і боязкість. Фактори «О» та «F1» пов'язані між собою позитивним зв'язком на рівні $p < 0,0001$. Чим вищий рівень впевненості в собі, активності і сміливості в соціальному середовищі, тим вищий рівень задоволеності життям і рівень усвідомлення особистістю відповідальності за події власного життя. Це виражається у високому рівні інтернальності.

На рівнях значимості $p < 0,001$ і $p < 0,05$ виявлено позитивний кореляційний зв'язок інтернальності в галузі досягнень і невдач та інтернальності у сфері сімейних і виробничих відносин з факторами «С», «Н» і «F2», а також статистично значущий від'ємний зв'язок з фактором «О» та фактором «F1». Емоційна зрілість, емоційна стабільність, активність, екстраверсія, соціальна сміливість, впевненість в собі, відсутність схильності до тривожності і задоволеність життям дозволяють особистості взяти на себе відповідальність за досягнення, успіхи та невдачі, а також за події сімейного і професійного життя. Інтернальність у сфері досягнень і невдач проявляється в почутті відповідальності за досягнуті позитивні результати та негативні події життя, у впевненості в можливості успішно досягати поставлених цілей в майбутньому, у прагненні до самозвинувачень у зв'язку з виникненням поразок і невдач. Особи з високою інтернальністю в сімейних відносинах вважають, що вони можуть своєю поведінкою визначати обставини сімейного життя. Інтернали у виробничих відносинах приписують професійні успіхи та невдачі собі і вважають за необхідне самостійно організувати робочий процес та професійне зростання. Екстернали пов'язують життєві успіхи та невдачі, а також обставини сімейного і професійного життя з випадковими факторами, з везінням, впливом оточуючих та з іншими зовнішніми чинниками.

Інтернальність у сфері міжособистісних відносин має позитивний кореляційний зв'язок на рівні $p < 0,05$ з екстраверсією (фактор «F2») та соціальною сміливістю і товариськістю (фактор «Н»). Здатність до встановлення соціальних контактів, сміливість в соціальних відносинах, чуттєвість, чуйність дозволяють суб'єкту відчувати впевненість у встановленні міжособистісних відносин, тим самим визначають інтернальний тип контролю в соціальній сфері.

Інтернальність у сфері здоров'я має від'ємний зв'язок на рівні $p < 0,05$ з високою тривожністю. Чим вищий рівень інтернальності, тим нижчий рівень тривожності, а також занепокоєння щодо стану власного здоров'я.

Статистичний аналіз результатів вказує на наявність достовірного зв'язку між рівнем

інтернальності та такими властивостями особистості юнаків, як товариськість, емоційна стабільність, експресивність та життєрадісність, сміливість, розвинута уява, самовпевненість, низька тривожність та екстраверсія. Юнаки з високим рівнем інтернальності відрізняються від юнаків-екстерналів відкритістю, адаптивністю, емоційною зрілістю, емоційністю, соціальною контактністю та впевненістю, багатством уяви, відсутністю тривоги, задоволеністю життям, схильністю до встановлення соціальних контактів. Такі індивідуально-психологічні особливості особистості, як емоційна зрілість, соціальна орієнтація, впевненість в собі, виступають основою зрілого та відповідального ставлення до подій життя, що відображається в усвідомленні власної відповідальності за результат своєї діяльності та життєві обставини і виражається в інтернальному локусі контролю.

Інтернальний тип суб'єктивного контролю корелює з товариськістю, соціальною активністю і сміливістю, розширеною сферою соціальних контактів, відкритістю, експресивністю, емоційною зрілістю та стабільністю, реалістичністю, які перебувають між собою в тісному взаємозв'язку. Для інтерналів характерними є пов'язані між собою впевненість в собі, задоволеність життям, низький рівень тривожності.

Екстраверсія, соціальна орієнтація, відкритість до контактів, емоційна зрілість і стабільність дають можливість реалістичної оцінки особистістю дійсності та подій життя. Впевненість у собі, сміливість, високий рівень активності, низький рівень тривожності дають змогу особистості здійснювати регуляцію діяльності на основі об'єктивної картини дійсності, усвідомлювати відповідальність за події власного життя, що виражається у високому рівні інтернальності.

Перспективами подальшого дослідження ми вважаємо визначення ролі життєвого досвіду в розвитку інтернальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ганин Д.В. Возрастные изменения локуса контроля и копинг-стратегий поведения. *Азимут научных исследований*. 2018. Т. 7. № 2 (23). С. 355–357.
2. Демчук О.А. Локус контролю у структурі Я-концепції особистості як когнітивна детермінанта вибору копинг-стратегій. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*, 2016. Вип. 2 (1). С. 53–58.
3. Дмишко О.С. Психологічні детермінанти розвитку локус-контролю підлітків : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Львів, 2012. 238 с.
4. Зинченко Е.В., Алтынова А.А. Копинг-стратегии одаренных подростков с разным уровнем субъективного контроля. *Северо-Кавказский психологический вестник*. 2020. № 18/2. С. 15–27.
5. Карась Д.В. Взаимосвязь личностной интернальности с параметрами субъективного

конструирования и структурой аргументации осуществления личностного выбора (на примере выбора психологического направления подготовки при поступлении в ВУЗ). *Психология и психотехника*. 2018. № 3. С. 58–68.

6. Кетлер-Митницька Т.С. Психологічні умови позитивного впливу інтернальності на саморозвиток майбутніх психологів: теоретичний аналіз. *Проблеми сучасної психології*. 2021. № 1 (20). С. 36–44.

7. Кириченко Т.В. Локус контролю як механізм розвитку саморегуляції у майбутніх учителів. *Молодий вчений*. 2017. № 6 (46). С. 326–330.

8. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учеб. пособ. Самара : «Бахрах-М», 2001. 672 с.

9. Реан А.А. Проблемы и перспективы развития концепции локуса контроля личности. *Психологический журнал*. 1998. Т. 19. № 4. С. 3–13.

10. Саннікова О.П., Страцинська І.А. Індивідуальна специфіка психологічної проникливості інтерналів та екстерналів. *Наука і освіта*. 2015. № 11–12. С. 12–18.

11. Ульянова Т.Ю. Специфіка локалізації контролю конфліктних та неконфліктних осіб. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. № 1. Т. 1. С. 86–90.

12. Яковлева С.А. Особенности совладающего поведения старшеклассников с учетом локуса контроля. *Ученые записки Забайкальского государственного университета*. 2012. № 5. С. 259–263.

13. Koetz E. Persönlichkeitsstile und unternehmerischer Erfolg von Existenzgründern : dissertation ... Doktors der Philosophie. Osnabrück. 2006. 264 s.

14. Rotter J. B. Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied*. 1966. Vol. 80. №1. P. 1–28.